

Ewolucja zasad zadośćuczynienia w polskim prawie cywilnym

Evolution of the Principles of Compensation in Polish Civil Law

Abstract

The paper presents the evolution of the principles of reparation by referring to its origins, which still date back to Roman law. The process of implementation of the rules indicated by Roman law and German law is presented. Then, the evolution of the principles of compensation in Polish civil law from the early Polish legislation through the period of partitions, the years of World War I and World War II, to the present legislation is presented. The core of the paper is a consideration of the evolution and perception of the principles of compensation over the years. It indicated how Polish legislation has drawn on and modelled itself on other European legislation, creating its own legislation. The paper also indicated how the perception of redress by the greatest representatives of European jurisprudence has changed. Referring to modern times, the provisions of Article 445, Article 446 § 4, and Article 448 of the Civil Code were analysed. In particular, it shows the most recent jurisprudence on compensation for the death of a loved one, a provision that is currently widely commented on in doctrine and jurisprudence. Financial compensation in the light of the rules of Article 446 § 4 is still not well established, and increasing inflation directly affects the amount of compensation awarded for the death of a close relative.

KEYWORDS: compensation, civil law,
next of kin, legal development

SŁOWA KLUCZOWE: zadośćuczynienie,
prawo cywilne, osoba najbliższa,
rozwój prawa

KINGA MOZGIEL-WIECHA – magister prawa, Uniwersytet Jana Kochanowskiego
w Kielcach, ORCID – 0000-0003-3559-7030,
e-mail: kinga.mozgielwiecha@gmail.com

1 | Wprowadzenie

Ochrona dóbr osobistych była znana już za cesarstwa rzymskiego^[1]. Od tego czasu stopniowo ewoluowała. Polskie ustawodawstwo w tym zakresie czerpało głównie z osiągnięć jurysprudencji niemieckiej oraz austriackiej. To właśnie dzięki tym kodyfikacją w Polsce ukształtowało się pojęcia zadośćuczynienia za doznaną szkodę niemajątkową.

Obecnie zadośćuczynienie jako prawna forma dochodzenia roszczeń z tytułu doznanej krzywdy stale się rozwija. W szczególności po roku 1989, kiedy miała miejsce zmiana ustrojowa w Polsce, doceniono znaczenie dóbr osobistych. W orzecznictwie można zauważyć tendencję do zwiększania wysokości zasądzanych sum pieniężnych zarówno za krzywdę jaką doznała konkretna osoba fizyczna, jak i za śmierć osoby bliskiej. Majątkowa kompensacja doznanej krzywdy jest zagadnieniem istotnym w polskim prawie. W doktrynie od lat toczy się dyskusja, jak w sposób odpowiedni wycenić naruszenie dóbr osobistych, nierzadko będące subiektywnym odczuciem jednostki.

2 | Ochrona dóbr osobistych w prawie rzymskim

Początków ochrony dóbr osobistych możemy dopatrywać się w „krwawej zemście”, która pojawiła się już w ustroju rodowym. Jednak to prawo rzymskie rozwinęło ochronę dóbr osobistych, z której czerpiemy do dnia dzisiejszego. Już w czasach antyku znano delikt, który określano mianem *iniuria*, czyli zniewaga^[2]. *Iniuria* była rozumiana jako umyślne naruszenie cudzej osobowości^[3]. Poszkodowanemu służyła skarga nazywana przez rzymian *actio iniuriarum aestimatoria*, która miała charakter penalny. Równoległe z tą skargą funkcjonowała również kara uregulowana w *lex Cornelia de iniuriis* z 81 r. p.n.e..^[4] *Lex Cornelia de iniuriis* penalizowała takie

¹ Władysław Bojarski, *Prawo rzymskie* (Toruń: TNOiK, 1999), 216.

² Antoni Dębiński, *Rzymskie prawo prywatne. Kompendium* (Warszawa: Nexis Lexis, 2003), 317.

³ Wiesław Litewski, *Rzymskie prawo prywatne* (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1994), 295.

⁴ Manfredini Arrigo Diego, *Contributi allo studio dell' 'iniuria' in età repubblicana* (Milano: Da Libreria Oreste Gozzini, 1977), 225.

zachowania jak *verberare* i *pulsare*, czyli uderzenia wywołujące ból oraz to, w których go nie doświadczone^[5].

Wywodząca się z prawa rzymskiego *iniuria* nie dotyczyła jednak tylko i wyłącznie naruszenia ciała. Obejmowała również naruszenie godności (*dignitas*) oraz czci (*fama*)^[6]. Wskazywano również, że to pokrzywdzony, korzystający ze skargi *actio iniuriarum aestimatoria*, musiał określić, do jakiego dokładnie naruszenia doszło poprzez konkretne określenie oraz nazwanie zniewagi^[7]. Tym samym zachowania, które można było zaskarżyć, nie były przypadkowe.

Wysokość kar za doznane naruszenia ciała, takie jak złamanie ręki, uderzenie kijem czy ręką, była opisana już w ustawie dwunastu tablic pochodzącej z połowy V w. p.n.e.^[8]. Niestety wraz ze spadkiem wartości pieniądza spadła również rola prewencyjna kar opisanych w ustawie dwunastu tablic, co doprowadziło do zmian w prawie w II w. p.n.e.^[9]. Wtedy właśnie postanowiono odejść od sztywnych kar pieniężnych, na rzecz kary o wysokości uznaniowej, uzależnionej od dotkliwości doznanego bólu czy zniewagi. W czasach cesarstwa rzymskiego skargi penalne jak *iniuria* nie były dziedziczone biernie^[10]. Tym samym spadkobiercy sprawcy nie odpowiadali za popełnione przez niego czyny. Skargi te były jednak dziedziczne czynnie. Występowały wyjątki w tym zakresie, które dotyczyły m.in. *actio iniuriarum aestimatoria*. Wskazywano tutaj na fakt, że to sam pokrzywdzony cierpiał z powodu czynu, za które przysługiwało mu zadośćuczynienie, tym samym nie należy się ono jego spadkobiercom^[11]. Wyjątkiem od tej zasady było przyznanie takiego prawa spadkobiercom, gdy poszkodowany zmarł w trakcie prowadzonego już sporu^[12], czyli od tak zwanego *litis contestatio*.

⁵ Ulpianus, D.47, 10,5 pr.

⁶ Dig. 47.10.1.2 (Ulp. 56 ad ed.), por. Gai.3.220.

⁷ D.47.10.4 (Ulp. 47 ad ed.).

⁸ Tablica 8.3.

⁹ Marek Sobczyk, „Ewolucja charakteru prawnego roszczenia o zadośćuczynienie pieniężne z tytułu naruszenia dóbr osobistych” *Studia prawnoustrojowe*, z. 45 (2019): 296.

¹⁰ Elżbieta Żak, „Niedziedziczność pasywna skarg wynikających z deliktów w rzymskim prawie klasycznym”, [w:] *Współczesna romanistyka prawnicza w Polsce*, red. Antoni Dębiński, Monika Wójcik (Lublin: Wydawnictwo KUL, 2004), 353.

¹¹ Reinhard Zimmermann, *The Law of Obligations. Roman Foundations of the Civilian Tradition* (Cape Town-Wetton-Johannesburg: Juta & Co, 1990), 1061.

¹² D.47.10.13pr. (Ulp. 57 ad ed.).

3 | Recepcja prawa rzymskiego do prawa niemieckiego

Koncepcja wywodzącej się z prawa rzymskiego skargi *actio iniuriarum aestimatoria* została przyjęta w prawie niemieckim^[13]. Na przełomie XVIII i XIX wieku nastąpił również podział na prawo cywilne oraz prawo karne. Juryści już w XVIII wieku zaczęli zauważać charakter odszkodowawczy skargi *actio iniuriarum aestimatoria*^[14]. Nadal obok procesu karnego istniała możliwość wszczęcia procesu cywilnego.

W kolejnych latach wywodząca się z prawa rzymskiego skarga, była usuwana w niektórych częściach państwa niemieckiego. W 1712 r. zniesiono ją w obrębie Saksonii, a w 1713 r. na terenie Prus^[15]. Jednak ostatecznie przepisy penalizujące naruszenie czci i nietykalności cielesnej, znalazły się w kodeksie karnym Rzeszy. Wszedł on w życie w 1871 roku.

Temat *actio iniuriarum* ponownie analizowany był podczas tworzenia niemieckiego kodeksu cywilnego, który miał obowiązywać na terenie zjednoczonych Niemiec. Na tworzący się kodeks cywilny wpływ miała szkoła historyczna, którą reprezentował Friedrich Carl von Savigny^[16]. Szkoła ta podnosiła, że prawo cywilne powinno chronić jedynie majątek, a nie osobowość człowieka. Tym samym w swoich postulatach szkoła historyczna wyłączała wprowadzenie takiej ochrony przez kodeks cywilny. Stanowisko szkoły silnie rzutowało na jurystów tworzących w tym czasie *Bürgerliches Gesetzbuch* (BGB), czyli niemiecki kodeks cywilny^[17]. W swojej treści zawierał on jedynie przepis pozwalający na naprawieniu szkody niemajątkowej, będącej nawiązką za doznany ból. W niemieckim kodeksie określono go jako *Schmerzensgeld*^[18]. Odnośnie do przenoszalności

¹³ Ekkehard Kaufmann, „Das spätmittelalterliche deutsche Schadenersatzrecht und die Rezeption der *actio iniuriarum aestimatoria*” ZSS (GA), (1961): 93.

¹⁴ Thomas Moosheimer, *Die actio injuriarum aestimatoria im 18 und 19 Jahrhundert. Eine Untersuchung zu den Gründen ihrer Abschaffung* (Tübingen: Mohr Siebeck, 1997), 7 i n.

¹⁵ Moosheimer, *Die actio iniuriarum aestimatoria im 18. und 19 Jahrhundert. Eine Untersuchung zu den Gründen ihrer Abschaffung*, 9 i n.

¹⁶ Adrian Tabak, „Nauka prawa w ujęciu niemieckiej szkoły historycznej” *Biuletyn SAWP KUL*, nr 2 (2018): 291-300.

¹⁷ Zbigniew Radwański, *Zadośćuczynienie pieniężne za szkodę niemajątkową. Rozwój i funkcja społeczna* (Poznań: PWN, 1956), 59.

¹⁸ Hans-Joachim Vergau, *Der Ersatz immateriellen Schäden in der Rechtsprechung des 19. Jahrhunderts zum französischen und zum deutschen Deliktsrecht* (Potsdam: Universitätsverlag Potsdam, 2006), 64 i n.

prawa wynikającego ze szkody niemajątkowej niemiecki kodeks cywilny wzorował się na podejściu stosowanym w prawie rzymskim. Roszczenie przechodziło na spadkobierców tylko wówczas, gdy pokrzywdzony zmarł w toku procesu lub została zawarta stosowna umowa uznająca roszczenie.

4 | Zadośćuczynienie za doznaną krzywdę we wczesnym ustawodawstwie polskim

Początki prawa polskiego opierały się na prawie zwyczajowym^[19]. Następnie na ziemiach polskich wykształciła się krwawa zemsta, która przekształciła się w karę prywatną. Niestety nie ma źródeł, które jednoznacznie wskazywałyby na cywilny bądź karny charakter wskazanej kary^[20].

Najczęstszą z wymierzanych kar za doznaną krzywdę była główszczyzna, która występowała przy zabójstwie. Kara prywatna, występująca przy zniewadze szlachcica, zranieniu czy pobiciu, nosiła nazwę nawiązki. Księga elbląska z XIII w. zawierała zarówno karę główszczyzny, jak i nawiązkę. Przewidywała również kary za zniewagę. W § 16 przewidywano karę pieniężną za nazwanie kogoś łobuzem, która wynosiła 6 grzywien.

Użycie innych obelżywych słów groziło grzywną w wysokości 15 grzywien^[21]. Kary prywatne znajdziemy również w Statucie Małopolskim oraz Statucie Wielkopolskim. Pierwszy z nich za zabójstwo szlachcica wymierzał karę 60 grzywien, podczas gdy chłopą 10. Drugi natomiast 30 grzywien za zabójstwo szlachcica oraz 6 za zabójstwo chłopą^[22]. Przyznana kara trafiała do dzieci. Jeśli jednak nie były one pełnoletnie, pieniądze były przechowywane przez najbliższą rodzinę. Jeśli sprawca nie był w stanie w formie pieniężnej spełnić ciążącego na nich zobowiązania, była ona zamieniana na karę więzienia, okaleczenia lub nawet śmierci^[23].

¹⁹ Juliusz Bardach, Bogusław Leśnodorski, Michał Pietrzak, *Historia ustroju i prawa polskiego* (Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze PWN, 1996), 27, 130.

²⁰ Radwański, *Zadośćuczynienie pieniężne za szkodę niemajątkową. Rozwój i funkcja społeczna*, 9-10

²¹ *Najstarszy zwód prawa polskiego*, oprac. Józef Matuszewski, Jacek Matuszewski (Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 1995), 78.

²² Bardach, Leśnodorski, Pietrzak, *Historia ustroju i prawa polskiego*, 26.

²³ Eugeniusz Jarra, *Szkody moralne a polski kodeks zobowiązań* (Warszawa: Themis Polska, 1935), 21.

4.1. Pojęcie zadośćuczynienia w okresie rozbiorów Rzeczypospolitej

W zaborze austriackim na ziemiach polskich instytucja zadośćuczynienia oparta była na Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch (ABGB), czyli austriackim kodeksie cywilnym z 1811 roku, który powstał po dziesięcioleciach prac. Nazywany jest kodyfikacją prawa natury i jednym z najdłużej obowiązujących kodeksów europejskich^[24]. Wpływ na rozwój kodeksu w Austrii miała również szkoła historyczna prawa. Jej głównym przedstawicielem był J. Unger, według którego zadośćuczynienie było karą prywatną. Jednak już w roku 1881 przychylił się on do tezy, głoszącej umożliwienie kompensowania szkody w sposób majątkowy.

Fryderyk Zoll, który żył w granicach zaboru austriackiego, w swoim artykule z 1903 roku wnosił o jeszcze większe rozszerzenie instytucji zadośćuczynienia^[25]. W jego ocenie powinno przysługiwać ono nie tylko przy doznanej krzywdzie spowodowanej zamiarem bezpośrednim, ale także w przypadku niedbalstwa lub złej wiary. Jego pogląd początkowo podzielił również Sąd Najwyższy (Oberste Gerichtshof, OGH).

Kwestia zadośćuczynienia we wskazanym kodeksie ujęta była w artykułach 1323 i 1324. Artykuł 1323 wskazywał na sposób naprawy lub wynagrodzenia szkody. Rozdzielono rodzaje wynagrodzenia na „bezszkodność” (Schadloshaltung) i „pełne zadośćuczynienie” (volle Genugtuung). Wskazano, że krzywda może zostać wyrządzona w wyniku niedbalstwa lub w wyniku złego zamiaru lub oczywistego niedbalstwa. W pierwszym przypadku poszkodowanemu należało się wynagrodzenie za szkodę rzeczywistą (*damnum emergens*), a w drugim sprawca winien nie tylko wyrównać utracony zysk (*lucrum cessans*), ale także uczynić zadość za wyrządzony ból (*Tilgung der verursachten Beleidigung*). Franz Zeiller, biorący udział w tworzeniu ABGB, jako zwolennik twierdzeń szkoły natury uważał, że domaganie się sumy pieniężnej przy zadośćuczynieniu jest sprzeczne

²⁴ Krzysztof Bokwa, „Odszkodowanie oraz zadośćuczynienie w prawie austriackim i polskim”, [w:] *Pomniki prawa na przestrzeni wieków*, red. Kacper Górski, Jakub Pokoj, Damian Szczepaniak, Łukasz Szymura (Kraków: Księgarnia Akademicka, 2016), 132.

²⁵ Fryderyk Zoll, „Prawa osobiste U zarysie ze stanowiska prawa prywatnego austriackiego” *Czasopismo Prawnicze i Ekonomiczne*, nr 1-4 (1903): 545.

z charakterem honorowego narodu^[26]. Podobnie wywodził Leopold Pfaff^[27], sprzeciwiając się zadośćuczynieniu za szkodę niemajątkową. Na kanwie tych poglądów znowelizowany został artykuł 1330 ABGB, który wskazywał jedynie na możliwość wyrównanie szkody majątkowej nadając mu treść, „jeśli komu przez obrazę czci wyrządzono rzeczywistą szkodę lub ubytek w zysku, ma on prawo żądać wynagrodzenia. To samo obowiązuje także, jeśli ktoś rozpowszechnia fakty, które zagrażają kredytowi, zarobkowaniu albo powodzeniu innej osoby, a o których nieprawidłowości wiedział lub wiedzieć musiał. W tym przypadku można żądać odwołania i tegoż ogłoszenia. Za wiadomość udzieloną nie publicznie, a o której nieprawdziwości wiedział ten, kto ją podał nie odpowiada, jeśli on albo ten, kto wiadomość otrzymał miał co do niej interes uprawniony”^[28].

Ostatecznie Sąd Najwyższy (Oberste Gerichtshof, OGH) zmienił swoją koncepcję, podobną do poglądów Fryderyka Zolla, na całkowicie przeciwną^[29]. Stwierdził, że zadośćuczynienie dotyczy szkód majątkowych, a w zakresie niemajątkowym tylko w zakresie w jakim opisano to w kodeksie. Pogląd ten został ujęty w art. 157 § 3, wyrażnie mówiącym, że zadośćuczynienia można żądać „w przypadkach, przez ustawę przewidzianych”^[30]. Wskazane artykuły, dozwalające zadośćuczynienia za szkodę niemajątkową, dotyczyły między innymi kobiety wykorzystywania seksualnego kobiety (§ 1328 ABGB) czy jej oszpeceń (§ 1326 ABGB). Wysokość przyznawanego przez Sady zadośćuczynienia była uznaniowa. Fryderyk Zoll twierdził, że powinna ona być adekwatna do bólu jaki doznał poszkodowany, ale również uwzględniać jego poziom intelektualny^[31].

²⁶ Adam Szpunar, *Zadośćuczynienie za szkodę niemajątkową* (Bydgoszcz: „Branta”, 1999), 23.

²⁷ Leopold Pfaff, Josef von Schey, Vincenz Krupsky, *Sammlung von Zivilrechtliche Entscheidungen des k.k. Obersten Gerichtshofes*, t. XLV (Wien: Mainz, 1910); Leopold Pfaff, Josef von Schey, Vincenz Krupsky, *Sammlung von Zivilrechtliche Entscheidungen des k.k. Obersten Gerichtshofes*, t. L (Wien: Mainz, 1915).

²⁸ Art. 1330 Austriacki kodeks cywilny (niem. Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch, ABGB).

²⁹ „Orzeczenie OGH z 1 kwietnia 1908 r. – Uwiedzenie osoby płci żeńskiej: warunki i zakres roszczeń odszkodowawczych”, [w:] Pfaff, von Schey, Krupsky, *Sammlung von Zivilrechtliche Entscheidungen des k.k. Obersten Gerichtshofes*.

³⁰ Hans Stoll, „Consequences of Liability: Remedies”, [w:] *International Encyclopedia of Comparative Law*, vol. XI (Tübingen-Boston-Leiden: Mohr Siebeck-Martinus Nijhoff Publishers, 1986), 90.

³¹ Zoll, *Prawa osobiste U zarysie ze stanowiska prawa prywatnego austriackiego*, 550, 563.

W zaborze pruskim zadośćuczynienie było uregulowane w pruskim prawie krajowym (*Preussisches Landrecht*) obowiązującym od 1794 r. Jedno z interesujących rozwiązań kodeksowych przewidywało instytucję, dzięki której w przypadku umyślnego uszkodzenia rzeczy można było uwzględnić wartości szczególnego upodobania jaką dana rzecz miała dla poszkodowanego (*pretium affectionis*). Oczywiście finalnie to sąd oceniał czy wskazana przez poszkodowanego wartość jest zasadna i miał możliwość jej obniżenia^[32]. Kolejnym z wyróżniających się rozwiązań była skarga defloracyjna. Pozwalała ona kobietą wolnego stanu żądanie zadośćuczynienia od mężczyzny, który ją uwiódł. Natomiast w przypadku uszkodzenia ciała przy zachowaniu umyślnym sprawcy, bądź niedbalstwa, poszkodowany mógł żądać również nawiazki za ból. Kwota nawiazki dla poszkodowanych mieszczan i chłopów nie mogła być niższa niż połowa przyznanych kosztów leczenia, ale nie wyższa niż ich podwójna wysokość. Inaczej skodyfikowano odpowiedzialność na ból u osób należących do wyższego stanu, ponieważ cierpienia tej grupy były podstawą do wymierzenia kary publicznej^[33].

4.2. Zadośćuczynienie na terytorium Rzeczypospolitej w latach 1918-1944

Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości nie ujednolicono prawa na całym jej obszarze. Nadal na terenie Rzeczypospolitej obowiązywało prawo zaborców. Wielu polskich jurystów w tym okresie odnosiło się do kwestii rozumienia zadośćuczynienia przez kodeksy wprowadzone przez zaborców. Wskazując za podstawę art. 1325 ABGB, podnoszono, że celem nawiazki za ból było wyrównanie poszkodowanemu krzywdy, jaką mu przez naruszenie ciała wyrządzono. Krzywda ta nie obejmowała cierpień duchowych oraz negatywnych odczuć, które nie wynikały z doznanego bólu fizycznego^[34]. Natomiast stosując wykładnie art. 847 BGB Sąd Najwyższy wywiódł, że konduktorka, która za wcześniej zasygnalizowała możliwość odjazdu pociągu, ponosi odpowiedzialność za wypadek^[35].

³² Radwański, *Zadośćuczynienie pieniężne za szkodę niemajątkową. Rozwój i funkcja społeczna*, 46-47.

³³ Jarra, *Szkody moralne a polski kodeks zobowiązań*, 31.

³⁴ Ibidem, 43.

³⁵ Orzecznictwo Sądów Polskich, 1923, nr 148.

W okresie międzywojennym instytucja zadośćuczynienia była uregulowana również w ustawie o ochronie wynalazków, wzorów i znaków towarowych z 5 lutego 1924 r.^[36] Jeśli sprawca działał umyślnie, można było dochodzić stosownej pokuty. Pokrzywdzony mógł domagać się za naruszenie praw patentowych kwoty do 15 tys. zł, przy ich umyślnym naruszeniu (art.25) czy w przypadku uregulowanego w art. 188 ww. ustawy umyślnego naruszenia prawa wyłącznego korzystania z zarejestrowanego znaku towarowego.

W projekcie kodeksu zobowiązań kwestię zadośćuczynienia zawarto w art. 93, która została zaproponowana przez Ernesta Tilla^[37]. Wymienił on enumeratywnie zdarzenia, za które przysługuje zadośćuczynienie, co spotkało się z krytyką. Wskazano, że autor podszedł do instytucji zadośćuczynienia bardzo konserwatywnie, jakby mierzył się z zupełnie nową instytucją, a nie powszechnie od wielu lat znaną^[38]. Zadośćuczynienie w kodeksach innych państw było przyznawane poszkodowanym, jeśli sąd uznał to za stosowne^[39]. Brano pod uwagę, że przypadki, w których zadośćuczynienie może być zasadne, jest wiele.

Ostatecznie zadośćuczynienie zostało skodyfikowane w art. 165 i 166 polskiego kodeksu zobowiązań. Zastosowane rozwiązania silnie nawiązywały do koncepcji z kodeksu niemieckiego i austriackiego. Jednak w polskiej kodyfikacji zastosowano pewne odrębności^[40]. Zadośćuczynienie przysługiwało również za obrażenie czci, ponieważ uznano, że przepisy prawa karnego nie są tu wystarczające. W tym przypadku można było żądać zadośćuczynienia, na rzecz instytucji wybranej przez poszkodowanego. Art. 165 odnosił się bezpośrednio do uszkodzenia ciała, wywołania rozstroju zdrowia, pozbawienia życia oraz wolności i wspomnianej obrazy czci (§1). Zadośćuczynienie przysługiwało również, jeśli podstępem skłoniono kobietę, małoletniego lub psychicznie upośledzonego mężczyznę za pomocą gwałtu, podstępu lub nadużycia stosunku zależności lub wyzyskiwania krytycznego położenia, do oddania się czynowi niepożądanemu (§2). W związku z zadośćuczynieniem pokrzywdzonemu przysługiwała

³⁶ Dz. U. Nr 31, poz. 306.

³⁷ Ernest Till, „Projekt o wynagrodzeniu szkody z czynów bezprawnych” *Przegląd Prawa i Administracji*, nr 1 (1921): 53.

³⁸ Robert Łapicki, „Zadośćuczynienie za szkodę niematerialną w projekcie polskiego prawa zobowiązań” *Palestra*, nr 5 (1925): 768.

³⁹ Ibidem, 769.

⁴⁰ Uzasadnienie projektu kodeksu zobowiązań z uwzględnieniem ostatecznego tekstu kodeksu, z. 4, art. 1-167, Warszawa 1934, s. 245.

suma pieniężna zarówno za cierpienie fizyczne, jak i krzywdę moralną (art. 166 k.z.). Wskazane roszczenia były niezbywalne. Wyjątkiem były już prawomocne orzeczenia sądów lub wymagane należności umowne na co wskazywał art. 167 kodeksu zobowiązań.

4.3. Zadośćuczynienie za naruszenie dóbr osobistych w kodeksie cywilnym

W pracach nad kodeksem cywilnym nie zabrakło również rozważań na temat instytucji zadośćuczynienia. Już artykuł 24 kodeksu cywilnego wskazuje, że na zasadach wskazanych w kodeksie, osoba pokrzywdzona może żądać stosownego zadośćuczynienia pieniężnego lub zapłaty odpowiedniej sumy pieniężnej na wskazany cel społeczny. Zasady przyznawania zadośćuczynienia dokładnie opisano w art. 445 k.c., art. 446 § 4 k.c. i art. 448 k.c.

Tym samym zadośćuczynienie pieniężne za doznaną krzywdę przysługuje w przypadku uszkodzenia ciała, wywołania rozstroju zdrowia, pozbawienia wolności oraz skłonienia za pomocą podstępów, gwałtu lub nadużycia stosunku zależności do poddania się czynowi nierządному (art. 445 § 1 i 2 k.c.). Wskazane roszczenie ma charakter kompensacyjny^[41]. Służy wyrównaniu doznanej szkody, a nie ukaraniu sprawcy^[42]. Rozmiar przyznanego zadośćuczynienia zależy od wieku poszkodowanego, stopnia doznanego cierpienia fizycznego i psychicznego oraz ich natężenia oraz intensywności. Wpływ na wysokość przyznanego zadośćuczynienia miała również nieodwracalność doznanej krzywdy^[43]. W obecnym stanie prawnych główną zasadą jest brak dziedziczności zadośćuczynienia. Zgodnie z § 3 przejście roszczenia wynikającego z zadośćuczynienia na spadkobierców jest możliwe jedynie wówczas, jeżeli zostało ono uznane przez dłużnika na piśmie albo jeżeli za życia poszkodowanego zostało wytoczone powództwo. Wynika to ze ściśle osobistego charakteru zadośćuczynienia

⁴¹ Wyrok SN z 4.06.1968 r., I PR 175/68; uchwała pełnego składu Izby Cywilnej SN z 8.12.1973 r., III CZP 37/73.

⁴² Wyrok SN z 3.02.2000 r., I CKN 969/98.

⁴³ Wyrok SN z 30.01.2004 r., I CK 131/03.

za doznaną krzywdę, które zostało potwierdzone przez doktrynę^[44] oraz orzecznictwo^[45].

Dopełnienie art. 445 kc, stanowi art. 448 kc. Na jego podstawie poszkodowany może żądać zapłaty odpowiedniej sumy pieniężnej na rzecz organizacji społecznej^[46]. Ustawą z dnia 17 czerwca 2004 r. wprowadzono również art. 417(2) k.c., który przewiduje naprawienie szkody, jaka została wyrządzona przez legalne wykonywanie władzy publicznej. Wskazano, że poszkodowany może żądać całkowitego lub częściowego naprawienia doznanej szkody. Jak również zadośćuczynienia pieniężnego za doznaną krzywdę. Podkreślił jednak, że muszą na to wskazywać okoliczności, a zwłaszcza niezdolność poszkodowanego do pracy lub jego ciężkie położenie materialne. Wskazał, że w omawianym przepisie ważne są tzw. względy słuszności. Przed wprowadzeniem art. 417(2) k.c. kwestię szkody majątkowej na zasadach słuszności regulował art. 419 k.c., który po wejściu obecnie obowiązującego przepisu został uchylony.

Niezwykłe znacząca zmiana w kodeksie cywilnym odnoszącą się do zadośćuczynienia, miała miejsce 30 maja 2008 r.^[47]. Dodano art. 446 § 4, który daje możliwość żądania członkom rodziny zmarłego, zadośćuczynienia za doznaną krzywdę. Do przyznania zadośćuczynienia wymagane jest istnienie więzów pokrewieństwa. Pojęcie najbliższych członków rodziny według doktryny i judykatury obejmuje nie tylko rodziców i dzieci. Zaliczają się do nich również osoby, które pozostawały w relacjach szczególnej bliskości z pokrzywdzonym. To sąd winien sprawdzić, czy więź pomiędzy członkami rodziny była dostateczna, aby móc dochodzić stosownego roszczenia^[48]. W rozumieniu tego przepisu zadośćuczynienie można przyznać również za śmierć dziecka nienarodzonego, które było zdolne do życia poza organizmem matki, ale zmarło na skutek obrażeń poniesionych w wypadku^[49].

⁴⁴ Adam Olejniczak w: *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. III, *Zobowiązania – część ogólna*, red. Andrzej Kidyba (Warszawa: Wolters Kluwer, 2014), uwaga 24 do art. 445.

⁴⁵ Wyrok SN z 28.04.2010 r., III CSK 143/09.

⁴⁶ Tomasz Mróz, Justyna Matys, „Zadośćuczynienie pieniężne jako podstawowy środek współczesnej ochrony dóbr osobistych. W gruncie prawa prywatnego w Polsce”, [w:] *Uomo e Ambiente. Dissertationes, II In Cintio ionico-polleci*, red. Mario Casola, Vincenzo Perrone, Sławomir Piotr Kursa, Karol Szczygielski (Taranto, 2007), 1066-1087.

⁴⁷ Dz. U. Nr 116, poz. 731.

⁴⁸ Wyrok Sądu Najwyższego – Izba Cywilna z 2014-06-27 V CSK 445/13.

⁴⁹ Wyrok Sądu Najwyższego – Izba Cywilna z 2012-03-09 I CSK 282/11.

Rozwiązania, zgodnie z którymi osobom najbliższym może zostać przyznane zadośćuczynienie, zostały przyjęte nie tylko w Polsce. Tą możliwość skodyfikowano również w systemach prawnych: Francji, Szwajcarii^[50], Belgii^[51], Włoszech^[52], Hiszpanii^[53] czy na Litwie. W niektórych kodeksach cywilnych europejskich państw, śmierć osoby bliskiej powoduje powstanie obowiązku, obejmującego wyrównanie jedynie szkody majątkowej, np. w niemieckim kodeksie cywilnym (BGB)^[54].

W 2021 roku ustawodawca poszedł o krok dalej, dodając art. kodeksu cywilnego. Zgodnie ze wskazanym przepisem w razie ciężkiego i trwałego uszkodzenia ciała lub wywołania rozstroju zdrowia, skutkującego niemożnością nawiązania lub kontynuowania więzi rodzinnej, sąd może przyznać najbliższym członkom rodziny poszkodowanego odpowiednią sumę tytułem zadośćuczynienia pieniężnego za doznaną krzywdę.

Tym samym rozwiązano wieloletni spór w doktrynie, dotyczący tego czy więź rodzinna może zostać uznana za dobro osobiste. Poprzez wprowadzenie wskazanego artykułu dopuszczono przyznawanie zadośćuczynień za krzywdę doznaną poprzez naruszenie więzi rodzinnej, wywołane przez zdarzenie inne niż śmierć członka rodziny, pomimo tego, że część doktryny była temu przeciwna^{[55][56]}.

Komentując ewolucję zasad zadośćuczynienia w prawie polskim nie należy zapomnieć również o najnowszej nowelizacji z 2023 roku, która to objęła art. 448 kodeksu cywilnego. Wskazany przepis rozszerzono o § 2, w którym wskazano, że w przypadkach określonych w art. 445 § 1 i 2 oraz art. ten, czyje dobro osobiste zostało naruszone, może obok

⁵⁰ Szpunar, *Zadośćuczynienie za szkodę niemajątkową*, 41.

⁵¹ Henry Cousy, Dough Droshout, „Non-Pecuniary Loss Under Belgian Law”, [w:] *Damages for Non-Pecuniary Loss in a Comparative Perspective*, red. V. Horton Rogers, Ewa Bagińska (Wien-New York: Springer, 2001), 39.

⁵² Francesco Donato Busnelli, Conrad Comandé, „Non-Pecuniary Loss Under Italian Law”, [w:] *Damages for Non-Pecuniary Loss in a Comparative Perspective*, red. V. Horton Rogers, Ewa Bagińska (Wien-New York: Springer, 2001), 143.

⁵³ Miguel Martin Casals, John Ribot, John Solc, „Non-Pecuniary Loss In Spanish Law”, [w:] *Damages for Non-Pecuniary Loss in a Comparative Perspective*, red. V. Horton Rogers, Ewa Bagińska (Wien-New York: Springer, 2001), 200.

⁵⁴ *Personal injury in Comparative Perspective, Tort and Insurance Law*, vol. IV, red. Bartłomiej Koch, Henryk Koziół (Vienna-New York: Springer, 2003), 172.

⁵⁵ Leszek Bosek, *Ustawa o prawach pacjenta i Rzeczniku Praw Pacjenta. Komentarz* (Warszawa: C.H. Beck, 2020), 101-103.

⁵⁶ Beata Janiszewska, „Głosy w dyskusji w ramach panelu pierwszego” *Studia i Analizy Sądu Najwyższego*, t. V (2017): 35-39.

zadośćuczynienia pieniężnego żądać zasądzenia odpowiedniej sumy na wskazany przez niego cel społeczny. Tym samym wprowadzony paragraf pozwana na kumulację roszczeń zadośćuczynienia i zapłaty odpowiedniej kwoty na cel społeczny. Wskazane w przepisie zadośćuczynienie ma charakter jednorazowy. Jednak decyzją sądu może zostać również rozłożone na raty^[57]. Należy wskazać, że zgodnie z § 3 wskazanego artykułu zasady dziedziczenia roszczeń na jego podstawie podlegają ogólnym zasadom. Roszczenia te przechodzą na spadkobierców tylko wówczas, jeśli zostały uznane na piśmie lub powództwo zostało wytoczone za życia pokrzywdzonego (art. 445 § 3 kc).

5 | Podsumowanie

Instytucja zadośćuczynienia na przełomie stuleci przechodziła modyfikacje. Jednak już do czasów cesarstwa rzymskiego, widziano potrzebę istnienia tej instytucji. Polskie prawo cywilne czerpało głównie z dorobku prawa niemieckiego i austriackiego, aby chronić najważniejsze dobra osobiste, jakimi są życie i zdrowie człowieka. Ochrona tych dóbr nie występuje tylko na zasadzie winy czy ryzyka, ale także względach słuszności. Względy te sięgają dużo dalej niż majątkowe wynagrodzenie uszkodzenia ciała, ale skupiają się również na wynagrodzeniu szkody poniesionej w sferze psychicznej jednostki. Zadośćuczynienie na przełomie ostatnich lat jest coraz częściej wytaczanym powództwem. W szczególności coraz większa ilość roszczeń dotyczy zadośćuczynienia za śmierć osoby bliskiej, co jest wyrazem zwiększonej świadomości społeczeństwa we wskazanym zakresie.

Historia pokazuje, że pojęcie zadośćuczynienia za doznaną szkodę niemajątkową jest od lat tematem wielu dyskusji zarówno doktryny, jak i orzecznictwa. Obecnie również trwają dywagacje nad wysokością przyznawanych zadośćuczynień, które w pełni zaspokoiliłyby doznaną szkodę, a za razem nie były wygórowane. Tym samym temat zadośćuczynienia jest jednym z najbardziej rozwojowych zagadnień prawa cywilnego.

⁵⁷ Uchwała SN (7) z 26.6.1985 r., III CZP 27/85, OSNCP 1985, Nr 12, poz. 185.

Bibliografia

- Bardach Juliusz, Bogusław Leśnodorski, Michał Pietrzak, *Historia ustroju i prawa polskiego*. Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze PWN, 1996.
- Bokwa Krzysztof, „Odszkodowanie oraz zadośćuczynienie w prawie austriackim i polskim”, [w:] *Pomniki prawa na przestrzeni wieków*, red. Kacper Górski, Jakub Pokoj, Damian Szczepaniak, Łukasz Szymura. 131-139. Kraków: Księgarnia Akademicka, 2016.
- Bojarski Władysław, *Prawo rzymskie*. Toruń: TNOiK, 1999.
- Bosek Leszek, *Ustawa o prawach pacjenta i Rzeczniku Praw Pacjenta. Komentarz*. Warszawa: C.H. Beck, 2020.
- Busnelli Francesco Donato, Conrad Comandć, „Non-Pecuniary Loss Under Italian Law”, [w:] *Damages for Non-Pecuniary Loss in a Comparative Perspective*, red. V. Horton Rogers, Ewa Bagińska. 141-147. Wien-New York: Springer, 2001.
- Cousy Henry, Dough Droshout, „Non-Pecuniary Loss Under Belgian Law”, [w:] *Damages for Non-Pecuniary Loss in a Comparative Perspective*, red. V. Horton Rogers, Ewa Bagińska. 37-42. Wien-New York: Springer, 2001.
- Casals Miguel Martin, John Ribot, John Solc, „Non-Pecuniary Loss In Spanish Law”, [w:] *Damages for Non-Pecuniary Loss in a Comparative Perspective*, red. V. Horton Rogers, Ewa Bagińska. 198-204. Wien-New York: Springer, 2001.
- Dębiński Antoni, *Rzymskie prawo prywatne. Kompendium*. Warszawa: Nexis Lexis, 2003.
- Janiszewska Beata, „Głosy w dyskusji w ramach panelu pierwszego” *Studia i Analizy Sądu Najwyższego*, t. V (2017): 35-39.
- Kaufmann Ekkehard, „Das spätmittelalterliche deutsche Schadenersatzrecht und die Rezeption der actio iniuriarum aestimatoria” *ZSS (GA)*, (1961): 93.
- Personal injury in Comparative Perspective, Tort and Insurance Law*, vol. IV, red. Bartłomiej Koch, Henryk Koziół. Vienna-New York: Springer, 2003.
- Jarra Eugeniusz, *Szkody moralne a polski kodeks zobowiązań*. Warszawa: Themis Polska. 1935.
- Łapicki Robert, „Zadośćuczynienie za szkodę niematerialną w projekcie polskiego prawa zobowiązań” *Palestra*, nr 5 (1925): 761-770.
- Litewski Wiesław, *Rzymskie prawo prywatne*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1994.
- Manfredini Arrigo Diego, *Contributi allo studio dell' 'iniuria' in età repubblicana*. Milano: Da Libreria Oreste Gozzini, 1977.
- Najstarszy zwód prawa polskiego*, oprac. Józef Matuszewski, Jacek Matuszewski. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 1995.

- Mróz Tomasz, Justyna Matys, „Zadośćuczynienie pieniężne jako podstawowy środek współczesnej ochrony dóbr osobistych. W gruncie prawa prywatnego w Polsce”, [w:] *Uomo e Ambiente. Dissertationes, II In Cintro ionico-polleci*, red. Mario Casola, Vincenzo Perrone, Sławomir Piotr Kursa, Karol Szczypiński. 1066-1087. Taranto 2007.
- Moosheimer Thomas, *Die actio injuriarum aestimatoria im 18 und 19 Jahrhundert. Eine Untersuchung zu den Gründen ihrer Abschaffung*. Tübingen: Mohr Siebeck, 1997.
- Kodeks cywilny. Komentarz, t. III, *Zobowiązania – część ogólna*, red. Andrzej Kidyba. Warszawa: Wolters Kluwer, 2014.
- Pfaff Leopold, Josef von Schey, Vincenz Krupsky, *Sammlung von Zivilrechtliche Entscheidungen des k.k. Obersten Gerichtshofes*, t. XLV. Wien: Mainz, 1910.
- Pfaff Leopold, Josef von Schey, Vincenz Krupsky, *Sammlung von Zivilrechtliche Entscheidungen des k.k. Obersten Gerichtshofes*, t. L. Wien: Mainz, 1915.
- Radwański Zbigniew, *Zadośćuczynienie pieniężne za szkodę niemajątkową. Rozwój i funkcja społeczna*. Poznań: PWN, 1956.
- Sobczyk Marek, „Ewolucja charakteru prawnego roszczenia o zadośćuczynienie pieniężne z tytułu naruszenia dóbr osobistych” *Studia prawnoustrojowe*, z. 45 (2019): 295-311.
- Stoll Hans, „Consequences of Liability: Remedies”, [w:] *International Encyclopedia of Comparative Law*, vol. XI. Tübingen-Boston-Leiden: Mohr Siebeck-Martinus Nijhoff Publishers, 1986.
- Szpunar Adam, *Zadośćuczynienie za szkodę niemajątkową*. Bydgoszcz: „Branta”, 1999.
- Tabak Adrian, „Nauka prawa w ujęciu niemieckiej szkoły historycznej” *Biuletyn SAWP KUL*, nr 2 (2018): 291-300.
- Till Ernest, „Projekt o wynagrodzeniu szkody z czynów bezprawnych” *Przegląd Prawa i Administracji*, nr 1 (1921): 53.
- Ulpianus, „D.47, 10,5”, [w:] *Pécule de Capacité Patrimoniale*. Lyon, 1932.
- Zimmermann Reinhard, *The Law of Obligations. Roman Foundations of the Civilian Tradition*. Cape Town-Wetton-Johannesburg: Juta & Co, 1990.
- Zoll Fryderyk, „Prawa osobiste U zarysie ze stanowiska prawa prywatnego austriackiego” *Czasopismo Prawnicze i Ekonomiczne*, nr 1-4 (1903): 542-547.
- Żak Elżbieta, „Niedziedziczność pasywna skarg wynikających z deliktów w rzymskim prawie klasycznym”, [w:] *Współczesna romanistyka prawnicza w Polsce*, red. Antoni Dębiński, Monika Wójcik. 295-311. Lublin: Wydawnictwo KUL, 2004.
- Vergau Hans-Joachim, *Der Ersatz immateriellen Schäden in der Rechtsprechung des 19. Jahrhunderts zum französischen und zum deutschen Deliktsrecht*. Potsdam: Universitätsverlag Potsdam, 2006.

